

„Nagyszentmiklós — művész fiának”

Bartók első egyéni hangversenyének visszhangjából

Eletrajzírói, munkásságának kutatói viszonylag keveset foglalkoztak eddig Bartók nagyszentmiklói kapcsolataival, pedig az első világháborút megelőző esztendőben több ízben is felkereste szülővárosát. Ellátogatott az Aranka menti városba gimnazistaként és főiskolai hallgató korában, s népdalgyűjtő útjainak is gyakori állomása volt Nagyszentmiklós. Jelentőségben, kétségtelenül, Bartók 1903-as látogatása helyezhető az első helyre: a nagyszentmiklói Fekete Sas szálló nagytermében tartotta ugyanis 1903. április 13-án a fiatal Bartók Béla első önálló nyilvános hangversenyét. A fiatal zongoraművész bécsi és budapesti fellépéseit követően a zenekedvelők országszerte kezdték megtanulni a nevét. Sikereinek híre hamar eljutott szülővárosába is, ahonnan a rokonok, a Bartók család őszinte barátai fokozott figyelemmel kísérték a fiatal művész pályájának állomásait, és meghívták szülővárosába hangversenyezni. Különösen a Simosich és a Jurkovic család vállalt fontos szerepet a meghívás elfogadásának kieszközlésében, a hangverseny megszervezésében. A tulajdonképpeni szervezőmunkát Bartók gyermekkori játszópajtása, Jurkovic Irmí irányította. Itt jegyezzük meg, hogy Jurkovic Irmivel Bartók éveken át levelezésben állott, rendszeresen beszámolt élete alakulásáról, külföldi koncertjeiről, szaporodó sikereiről. Sajnos, ezek az értékes levelek a háború zűrzavarában elkallódtak. Jurkovic Irmiek buzgalmára, a szervezés alaposágára mi sem jellemzőbb, mint hogy a helyi lapban, a *Felső-Torontálban* — amelynek főszerkesztője abban az időben dr. Jeszzenszky Géza, felelős szerkesztője pedig Pólya Endre volt — már 1903. február 22-én hírül adták a fényes külföldi sikereket aratott művész közlő nagyszentmiklói látogatását. Az *Egy nagyszentmiklói zeneművész sikere Bécsben* című közleményt — miként a *Felső-Torontálban* megjelent írásokat általában — nem tartják számon a Bartók-bibliográfiák, holott arról a mélyes és tiszteletre tanúskodik, amellyel a nagyszentmiklósiak a Bartók család iránt viselkedtek, ugyanakkor meggyőző adatokkal dokumentálja azt a tényt, hogy az Aranka menti város értelmisége állandóan számon tartotta a fiatal művész sikereit, s őszintén örült azoknak. „Bartók Béla néhai Bartók Bélának, a nagyszentmiklói gazdasági »Kristóf« intézet volt igazgatójának fia, kire még városunkban is sokan emlékeznek — olvashatjuk a *Felső-Torontál* XII. évfolyamának 8-as számában —, a napokban fényes sikert aratott a bécsi »Tonkünstler Verein« által rendezett hangversenyen remek zongorajátékával. A nagy osztrák lap, a »Neue Freie Presse« is valóságos feltűnést ír, midőn Bartók Béla művészi játékát méltatja és ugyan-csak a legnagyobb elismerés hangján emlékezik meg róla a »Pressburger Zeitung« is és büszkén említi Pozsonyt Bartók Béla második hazájának. Különösen dicsérik a lapok azt a mélységet, amellyel zongorán a legnehezebb zeneköltői műveket teljesen átérezve csaknem mint a sajátját játssza el.“

Kerek egy hónap múlva jelenik meg a második közlemény a nagyszentmiklói hetilap hasábjain. „Megemlékeztünk már mi is Bartók Béláról, városunk szülöttéről — írja az *Erdekes hangverseny* című beharangozó cikk — akkor, midőn egy bécsi hangversenye alkalmával a zeneszakértők érdeklődését a legnagyobb mértékben felkeltette remek játékával. — Bartók Béla a legközelebb európai körútra indul, hogy művészetét bemutassa a vén Európának. Büszkének lehetnek a nagyszentmiklósiaiak, hogy Bartók Béla szülővárosa iránt érzett kegyelemből önálló hangversenyének sorozatát április 13-án Nagyszentmiklóson kezdi meg. A fiatal művész a Fekete Sas szálloda nagytermében tartja meg hangversenyét a következő műsor mellett: 1. Schumann: Sonata, fis-moll, 2. Chopin: a. Nocturne, cis-moll, b. Etüde, e-moll, c. Ballada, g-moll 3. Bartók B.: a. Ábránd b. Etüde balkézre 4. a. Schubert: Impromptu, Es-dur, b. Paganini—Liszt: Etüde, e-moll, c. Saint-Saëns: Keringő 5. Liszt: Spanyol rapszódia. — A művész hangversenyét egy e célra felkért rendezőség rendezi és a hangverseny megtartását és műsorát falragaszokon is tudtára adja úgy a helybeli, mint a vidéki közönségnek.“ A „rendezőség“, vagyis Jurkovic Irmiek, valóban megtöltötte plakátokkal a város utcáit, s értesítette a hangversenyről a környékbeli falvak értelmiségét is — egyszóval mindent megtettek, hogy Bartók Béla bemutatkozó hangversenye Nagyszentmiklóson igazi művészi és társadalmi eseménnyé váljon. Egy nappal a várva várt koncert előtt jelen-

tették meg a *Felső-Torontálban* az utolsó beharangozó közleményt: „Bartók Béla a nagyhírű zongoraművész, városunk szülőtte, húsvét másodnapján, hétfő este tartja meg hangversenyét a »Fekete Sas« szálloda nagytermében. A hangverseny iránt nemcsak városunkban, hanem a nagy környéken is élénk érdeklődés mutatkozik, mit Bartóknak nemcsak kiváló művészete, hanem szülővárosa iránti ama előzékenysége is idézett elő, hogy itt tartja meg nagy körútja előtt első önálló hangversenyét. A művész már szerdán megérkezett városunkba és Bayer Gyula vendégszerető házának vendége.”

Bartókot, érzésünk szerint, nem annyira a szereplési vágy vezette az Aranka menti városba, hanem a gyermekkori nosztalgiaja, a rokonsághoz, a barátokhoz — a szülőföldhöz! — való mélységes ragaszkodás. Budapestről meg is írja a reklámra is gondoló édesanyjának, egyik április eleji levelében: „[...] ugyan minek tételnők az újságba, hogy én játszottam Nagyszentmiklóson? Hát ez olyan nevezetes esemény?” A hangverseny megrendezése kiváló alkalmat kínált számára arra, hogy körülsétálja egykori bölcsőhelyét, hogy újra bejárja — immár felnőtt fővel — gyermekkorra kedves színhelyeit. Számára a látogatás volt minden jel szerint az elsődleges cél, a koncertet inkább csak ráadásul, szívésségből adta, hogy megszépítse a barátok, a nagyszentmiklósiak húsvétját. Anyja és húga társaságában mindjárt megérkezésük után elment a temetőbe, hogy lerója kegyeletét apja és az elhunyt rokonok sírja előtt. Felkeresték a gazdasági iskola épületét, amelyben a Bartók-gyerekek eszmélni kezdtek, amelyhez anyyi emlék kötötte a Bartók családot. Visszontárlhatták az iskola udvarát ékesítő régi fákat, amelyek oly kedvesek voltak valamikor Bartókné és a gyerekek számára. Megsimogatták tekintetükkel az öreg fenyőt, a bokros tiszafát, a vastagtörzsű tölgyeket, a japán akácokat... Sorra látogatták a család rokonait, jóbarátait, s Bartók Béla az unszolásnak engedve kis házi hangversenyekkel kedveskedett a vendéglátóknak. Főleg a Bayer és a Jurkovic lányok gondoskodtak arról, hogy az ifjú művész nagyszentmiklósi időzése vidámságban és jókedvben teljék. Volt ideje a mulatozásra, mert a hangversenyre nem kellett különösebben felkészülnie. Meghirdetett műsorának minden számát játszotta már valahol, csak Chopin *g-moll balladáját* tanulta be kimondottan a nagyszentmiklósiak kedvéért. Igazán rangos műsora a világ bármely nagy hangversenytermében megállta volna a helyét.

„Bartók Bélának, a fiatal zongoraművésznek, hangversenye húsvét másodnapján folyt le a Czenczinger szálloda nagytermében — írja többek között 1903. április 19-i számában a *Felső-Torontál*. — A hangversenyt nagy közönség hallgatta végig, kiket valóságos eragadott a fiatal művész remek játéka. A hangverseny végén valóságos virágesőt zúdítottak a művészre és tisztelői óriási babérmalával jutalmazták Bartók mesteri játékát.” A *Nagy-Szent-Miklóser Zeitung* 1903. április 19-i számának beszámolójából azt is megtudhatjuk, hogy a koszorút a híres temesvári Mühle-féle kertészetből rendelték, s hogy annak szalagján a következő felirat állott: „Nagyszentmiklós — művész fiának!” A lap, amely 1903. március 22-i számában már hírt adott a készülő hangversenyéről, „a hét legfontosabb eseményének” minősítette Bartók Béla koncertjét. A krónikáiró fájjalja, hogy nem volt jelen komoly zenekritikus, aki megfelelő módon értékelte volna a fiatal művész magasszintű zongorajátékát. „A hálás közönség — jegyzi meg a lap — viharos tapsal fejezte ki tetszését, tolmácsolta köszönetét nagy fiának a páratlan műélvezetét.” Lelkes hangú beszámolót közölt a hangversenyéről a Nagybecskerekén (Zrenjanin), a megyeközpontban megjelenő *Torontál* is. A közönség soráiban ülő Gassefeit Lujza pedig pár évvel ezelőtt így idézte fel Bartók első nagyszentmiklósi fellépésével kapcsolatos emlékeit: „Nagy esemény volt. Alig fért el a közönség a Fekete Sas nagytermében. Óriási volt a siker; hosszú percekig zúgott a taps, s a művész rengeteg virágot kapott. Ma is emlékszem arra a szelíd mosolyra, amellyel Bartók Béla az én rózsacsokromat is fogadta.” Szöllösi Béláné arra emlékezett, hogy a Bayer Gyuláéknál tartott „baráti összejövetelen” Bartók saját szerzeményeiből játszott, s különösen a készülő Kossuth-szimfónia bemutatott részletei ragadták lelkesültségre a társaságot. Nem árt talán idézni a keresztapa, Schreyer Viktor emlékező szavait a húszas években a *Temesvári Hírlapnak* adott nyilatkozatából: „... utoljára évekként ezelőtt láttam Bartók Bélát, amikor zeneakadémiai tanulmányainak befejezése után Nagyszentmiklósról jött, hogy itt tartsa meg első hangversenyét. Meglátogatott és én mondtam is neki: — Nagyon szép tőled Béla, hogy gondoltál szülővárosodra és azzal tisztelted meg, hogy első hangversenyedet falai között tartod... Bartók akkor csak kezdő volt még...”

A „kezdő” Bartók a Fekete Sasban és Bayeréknél is — kedvelt hangszerén — egy Bösendorfer-zongorán játszott. Bisztray-Balku Sándornak, Bayer Emília fiának a közlése szerint Bartók a hangverseny után ráírta a nevét a zongora fedelére. A kérdéses zongora hosszú ideig a Bayer család birtokában volt, ahonnan Buziásra,

majd Nagybányára került. A késői örökösök, nem ismerve a hangszer külön értékét, 1968 táján eladták egy máramarosszigeti zenekedvelőnek. Mindaddig nem sikerült a zongora nyomára bukkanni, ismételt próbálkozásaink ellenére sem sikerült kiderítenünk, hogy ki az értékes hangszer jelenlegi tulajdonosa. Ha nem más, legálább fényképe odakiváncozna a nagyszentmiklósi állandó Bartók-kiállítás helyi vonatkozású anyagai közé.

Egyhetes nagyszentmiklósi időzést követően, a főiskolai tanulmányai befejezése előtt álló fiatal művész visszatért Budapestre. Az aranybetűs babérokörűt édesanyja vitte haza, Pozsonyba. Különösen a nagyszentmiklósi lányok szívében azonban még sokáig továbbrezegtek a fiatal Bartók megpendítette hurok... 1903. április 26-án anyjának írt levelében találjuk meg a gyermekkori játszótársak sajátos ragaszkodásának egyik visszhangját: „...csütörtökön este ezt a táviratot hozták: — számol be édesanyjának a fiatal művész — »legoeszintebb jokivanataikat kueldik az arvan maradt jatszotarsak emsy, emily, irmy.« Mindjárt másnap két levélben köszönetet írtam. A két Jurkovics lánynak — Irminek és Emsinek küldte az egyik levelet, míg a másikat Bayer Emília kapta. A Jurkovics lányok postafordultával érkező viszontválasza egy fokkal még többet elárul Bartók fiatal nagyszentmiklósi rajongói ragaszkodásának természetéről. Bartók Béla 1903. május 3-án kelt levelében így ír arról anyjának: „Tegnapelőtt kaptam egy roppant kedves levelet Emsy és Irmitől, de nem tudom, melyik írta a kettő közül, két név de egy írás. Azt írják (talán Elza már tudja), hogy Besenyőre vágattak, de már csak az induló vonatot látták. Mindenféle szépet is írnak! »Mióta elmentek csöndes minden [...] Nem halt meg még egyszer sem a nap anélkül, hogy az 'Est'-nek és 'Ábránd'-nak legalább rövid időt ne szenteltünk volna.« De térjünk át fontosabb dolgokra, — vagyis a lefekvésre és alvásra. Jóreggelt kíván B.»

Az idézett levélrészletből világosan kitűnik, hogy Bartók Béla a valkányi vonaton tért vissza Budapestre. Az óbesenyői állomáson szállt vonatra, amelyet már nem értek el a nagyszentmiklósi tisztí főügyész lányai. Az utolsó mondat azt is elárulja, amit a levél tréfás hangvétele sejtetett, hogy a fiatal Bartókot nem hatotta meg különösebben a nagyszentmiklósi lányok határtalan lángolása. Vagy csak mímelte volna a közömbösséget? Mindenesetre, miként Bartók anyjához írt leveleiből kiderül, s ahogy azt a nagyszentmiklósi emlékezők is bizonyítják, a Bayer és Jurkovics család tagjai Budapesten jártukban rendszeresen felkeresték Bartók Bélát. Pár hónappal a nagyszentmiklósi hangverseny után Jurkovicsékkal hallgatta meg Bartók az Operaház Wagner-ciklusának első darabját, *Az istenek alkonya* előadását pedig Bayerék társaságában tekintette meg. A művészt lángoló Jurkovics lányok Uher Ödön „cs. és kir. fényképésznél“ több példányt is rendeltek 1903 májusában Bartók Béla előző évben készített arcképéből, míg Bayer Emiliát maga Bartók ajándékozta meg egy fényképpel. A már fentebb idézett Bisztray-Balku Sándor 1970. október 13-án ezzel kapcsolatosan a következőket írta: „...megemlíteném, hogy édesanyám (Bayer Emília) kapott még annak idején Bartók Bélától egy fényképet (mérete 10×14) katonon — Mai és társa cs. és kir. fényképész, Budapesten felíratl — dedikálva: »Első hangversenyem emlékéül Bartók Béla, 1903. júl. 30-án.« Ez a kép birtokomban van.“ Itt említenénk meg azt is, hogy a *Négy zongoradarab* című szerzeményének 1903. október 12-én befejezett *II. Ábrándját*, amely a házi hangversenyeken Nagyszentmiklóson is játszott *Kossuth szimfónia* gyászindulómotívumainak sajátos visszacsengése, Bartók Béla Jurkovics Irminek és Emsinek ajánlotta. Az *I. Ábrándnak* is megvan a nagyszentmiklósi kötődése: a Fekete Sas szálló nagyteremben játszotta először a bevezető zenével együtt, ténylegesen „nagyközönség“ előtt. Előtte csak egy magánestélyen játszotta, 1903. február 21-én, a budapesti zeneértő közönség pedig csak 1903. június 8-án hallhatta a Zeneakadémia olvasóközönségének jótékony célú hangversenyén. A Bartók-szerzemények nagyszentmiklósi gyökereit, kapcsolatait, vonatkozásait sem tárta fel eddig a hazai Bartók-kutatás.

Harald Meschendörfer: Genesis V.